

Kastélysors és kastély-helyreállítás Magyarországon

A Nádasdyak nádasdladányi kastélya a maga nemében az egyik legjelentősebb 19. századi épületnek számított Magyarországon. A Tudorstílusú kastély – amely 1873–76-ban épült Linzbauer István terve alapján – értékes bútorzattal és műtárgyakkal rendelkezett, helyet kapott benne a családi könyvtár és irattár, illetve az ősök csarnokában díszes faburkolatba illesztve a Nádasdyak nagy méretű arcképei. 1944 decemberében kifosztás lett a sorsa: a községben beszállásolt német katonák a berendezését teherkocsikra rakták, és azzal az ürüggyel, hogy a kibombázott német lakosság kártalanítására fordítják, elszállították.¹ 1945 májusában Jankovich Miklós, a család tagja a kastély szobáit már üresen találta, csak az ősök csarnokának képei és a bejárati ajtaján elfalazott családi levéltár volt eredeti helyén; a könyvtár megmaradt könyvei a padlón hevertek az időjárásnak kitett, ablakaitól megfosztott szobában. Az ősök képmásait nemsokára a Magyar Nemzeti Múzeumba menekítették, a családi iratokat átadták a Magyar Országos Levéltárnak, a könyvek a Természettudományi Múzeum könyvtárába kerültek. A kiürített, állami tulajdonba vett épületet az elkövetkező évtizedekben különféle intézmények kezelték, volt benne ÁFÉSZ-üzlet, községi óvoda, posta és rendőrség

is. Az állagában igen leromlott kastélyépület gazdája 1983-tól 1993-ig a Magyar Néphadsereg, illetve a Honvédség volt. Bár a sors megtépzta, a nádasdladányi kastély viszonylag jól járt: maga a viharvert épület megmaradt, az elhanyagolt belső faburkolatok ugyancsak, egykori tartalmának egy része – a bútorok és a műtárgyak fájdalmas elvesztése mellett – mégis valahogy megmenekült. Ellenpéldaként álljon itt az alsúti Habsburg-kastély esete: a terjedelmes épületet nemcsak kirabolták – egyes felszerelési tárgyainak töredékeit évtizedek múltán régészeti módszerekkel emelték ki a földből –, hanem magát az épületet is széthordták.² Mára csak főhomlokzati falának portikusszal díszes szakasza maradt fenn szomorú mementóként, valamint a kissé hátrébb álló, funkcióját veszített kápolna. Az árválkodó portikusz olyannyira emblematikus, hogy amikor az 1980-as években A pusztuló műemlékeink nyomában címmel a Magyar Televízió egy sorozatot mutatott be témáról, majd ezt könyvformában is kiadta, a címlapra az alsúti torzó került.³

A két kastély sorsa szimptomatikus, és jelzi az enyészet lehetséges változatait. Sajnálatos módon kasté-

¹ Sisa József: *A nádasdladányi Nádasdy-kastély*. Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest, 2004. 86–87.

² *Az alsúti Habsburg-kastély tündöklése és pusztulása*. Tanulmány: Soós István és Papp Seremetyeff János. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2002.

³ Ézsiás Anikó – Szakály István (szerk.): *Pusztuló műemlékeink nyomában*. RTV – Minerva, Budapest, 1983.

lyok pusztítására a viharos magyar történelem korábbi korszakaiban is sor került.⁴ Már az 1848–49-es szabadságharc idején többtucatnyi kastélyt rongáltak meg vagy romboltak le a román felkelők Erdélyben és a szomszédos területeken. Az első világháborúban az orosz katonai betérés szintén érintett néhány kastélyt az akkori ország északkeleti vármegyéiben. Nem sokkal később az 1919-es év kaotikus eseményei következtek, melyeket ugyancsak pusztítás és fosztogatás kísért. Az elszegényedő, de berendezésükben lényegében épen fennmaradt kastélyokra a II. világháborús események mértek pusztító csapást. Sok épületet már a visszavonuló németek kifosztottak, hogy aztán kirablásukat, esetenként rombolásukat a szovjet csapatok, illetve a helyi lakosság fejezze be. Ha maguk az épületek megmaradtak is, tartalmuk – a bútorok, műkincsek, levéltárak, könyvtárak, más gyűjtemények és berendezési tárgyak – megsemmisítése a magyar kultúra fájdalmas, soha nem pótolható vesztesége. (Csak ritkaságként maradt fenn kastély eredeti berendezésével és felszerelésével, mint például a Festeticsek egykori keszthelyi rezidenciája.) Az üres, omladozó épületeket aztán általában alkalmatlan és méltatlan célokra hasznosították. A kastélyok iránti ellenséges érzületet hivatalos ideológiai megfontolás – „a múltat végképp eltörölni” – ugyancsak táplálta.

A sanyarú magyar kastélysors a legszerencsétlenebbek közé tartozott Európában. Talán nem érdektelen felvillantani néhány nagy európai

nemzet kastélyainak történetét. A mintaország Anglia, illetve Nagy-Britannia, ahol adott volt a legfontosabb: az évszázadokon keresztül fennálló társadalmi stabilitás. Az ún. dicsőséges forradalom (1688) óta az országban nem volt dúlás és pusztítás, a kastélyok, illetve birtokok egyben maradását biztosította az elsőszülöttség intézménye. A lehetséges társadalmi feszültséget az 1894-ben bevezetett radikális örökösödési adó – egy „csendes forradalom” – szerelte le; az intézkedés következtében kastélyok sokasága került idővel a National Trust birtokába és kezelésébe. A gallok országa már nem volt ennyire szerencsés: a kastélyok – és az arisztokrácia – megsínylette a nagy francia forradalmat, de néhány későbbi háborút is. A feudális Németország nem kevés kastéllyal büszkélkedhetett. Itt a II. világháború eseményei okoztak veszteséget. Bár a pusztító és nagy kiterjedésű légitbombázások elsősorban a városokat érintették, kastély is áldozatául esett. (Ilyen volt Bruchsal, ahol utóbb az üszkös romokból rekonstruálták a kastélyt.)

Közép-Európában, illetve a Habsburg Monarchiában Csehország területén szép számmal koncentráltak arisztokrata kastélyok. Sem itt, sem Szlovákiában nem estek olyan pusztítás áldozatául, mint Magyarországon. Mi lehet ennek az oka? Csehszlovákiában a kastélyok egy részét már a két világháború között államosították, tehát a II. világháború végén, illetve után eleve másképp viszonyultak hozzájuk, mintha pusztán a bukott társadalmi osztály rezidenciái lettek volna. Fontos tényező, hogy Csehországot a hadi események nem érintették, de Szlovákián keresztül sem zúdult át olyan méretű hadigépezet,

⁴ Sisa József: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora*. Vince Kiadó, Budapest, 2007., főleg 279–280.

mint Magyarországon. Ne feledjük, hogy II. világháború utolsó számottevő német ellenoffenzívája 1944/45 fordulóján éppen az Észak-Dunántúlon, leginkább Fejér megyében zajlott, egyes települések többször cseréltek gazdát – azon a területen, ahol a trianoni Magyarország talán legjelesebb kastélyai álltak. És jól ismert jelenség, hogy ha egy helyen, egy objektumnál valamilyen rongálás-pusztítás megindul, ott az hamar „spontán” folyamattá teljesedik ki, főleg ha a hatósági kontroll is hiányzik. Ehhez képest talán kevésbé kell számonkérni a magyarországi helyi lakosság hozzáállását – ha teljesen felmenteni nem is lehet. A fejlemények oda jutottak, hogy Szlovákiában arányaiban inkább maradtak meg épebben, berendezésükkel együtt az egykori „magyar urak” kastélyai, mint a trianoni Magyarországon. Ez a történészeknek és művészettörténészeknek egyúttal lehetőséget ad arra, hogy a régi Magyarország kastélyépítészetét, kastélykultúráját behatóbban tanulmányozzák. Romániában, illetve Erdélyben a kastélysors alapvetően hasonlóan alakult, mint a szorosán vett Magyarországon, azzal a különbséggel, hogy Erdélyben jóval kisebb a jelentősebb újkori kastélyok száma, mint a történeti Magyarország középső és nyugati régióiban. Ahol mégis volt építészetében és berendezésében gazdag kastélyépület, nem kerülhette el sorsát – ezt példázza a központi jelentőségű bonchidai Bánffy-kastély, amelyet a visszavonuló németek tettek tönkre. A háború utáni Romániában a kastélyokat nemcsak a társadalmi és ideológiai megfontolások, a szegénység, hanem a többségi lakosság számára idegen kultúrának kijáró közöny és ellensé-

ges érzület is sújtotta. A rendszerváltás utáni restitúció a helyzetben csak kismértékben tudott változtatni.

Magyarországon az 1956 után éledező műemlékvédelem figyelme hamarosan a kastélyok felé fordult. A szóban forgó épületek nagy száma és hasznosításuk mikéntje azonban jóformán megoldhatatlan problémának bizonyult. Az alapvető baj onnan eredt, hogy – a bekövetkezett alapvető társadalmi változások miatt – nem lehetett őket eredeti kastélyfunkciójukban visszaállítani. (A vidéki zsinagógáknál volt még hasonló a helyzet a zsidóság elhurcolása és elpusztítása miatt.) További problémát okozott a berendezésük eltűnése. Nagyobb összefüggésben a környezetük kialakítása és státusza vetett fel kérdéseket. A kastély soha nem önmagában álló épület volt, mindig park és melléképületek övezték. A parkot azután jellemzően a birtok vette körül. Végeredményben a kastélyegyüttes egy szociológiailag és gazdaságilag komplex rendszert alkotott, amelyben a főépület állt a központban és – átvitt, sok esetben konkrét formában – további koncentrikus körökként park, illetve birtok övezte. Az érzékeny rendszer megbontása magának a kastélynak a létét is megkérdőjelezte, ha az egyáltalán fennmaradt. A kastélyparkokat a II. világháború után elhanyagolták, sok esetben részben vagy teljesen felparcellázták, ami később utólagos visszaállításukat gyakorlatilag ellehetetlenítette. A nagybirtokok sorsa a földosztás, majd a téveszesítés lett, amivel az eredeti kastélykomplexum gazdasági alapja rendült meg. Vagyis a kastélyok fenntartása akkor is gondot okozott volna, ha valamilyen csoda folytán az épületek eredeti ál-

Dég, Festetics-kastély (Sisa József felvétele)

lapotukban újraélednek. Nem véletlen, hogy Angliában a National Trust csak akkor fogadja el a kastélyokat, ha a hozzájuk tartozó és fenntartásukat biztosító birtokot is megkapja. Végeredményben a kastélyok helyreállítása, felszerelése, funkcióba állítása és üzemeltetése a legnagyobb jóindulat és szakértelem mellett is komoly gazdasági és hasznosítási kérdéseket vetett fel, illetve vet fel mind a mai napig.

Az ideológiai béklyók meglazulása, a művészeti értékek és a múlt fokozott megbecsülése logikusan vezetett el kastély-helyreállításhoz Magyarországon már a rendszerváltás előtt. Valójában a régi épületek iránti figyelem már önmagában, burkolt formában rendszerkritikaként értelmezhető. A problémát a szakemberek jól látták, a szóban forgó épületek számbavétele, alkalmanként kutatása megindult. Még egy kastélyprogram

is született, amelyet különféle további programok vagy programszerű akciók a mai napig követnek.

A rendszerváltás előtt igazán nagyszabású helyreállításra ritkán került sor. Ilyennek tekinthető a nagyecenki Széchenyi-kastély restaurálása és múzeummá alakítása, ahol a legnagyobb magyar presztízse által övezett épületet mentettek meg az enyészettől.⁵ Itt a homlokzat felújításakor például az ablakok formája vetett fel kérdéseket. Közvetlenül a II. világháború előtt az emeleti ablakok félköríves zárásúak voltak, míg a 18. századi állapot szerint téglalap formájúak. A helyreállítás során az ablakok egyenes záródású kialakítása mellett döntöttek. A kastélykert nem

⁵ Kriszt György: A nagyecenki Széchenyi-kastély helyreállítása. In *Magyar Műemlékvédelem*. Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest, 1973–1974. 265–280.

kevesebb fejtörést okozott. A II. világháború előtt ugyanis a kastély előtt kis angolkert terült el; a helyreállítás során – régi tervek nyomán – a 18. századi barokk partert rekonstruálták. A nagycenki kastélyegyüttes esete jelzésértékű; hasonló dilemma minden több periódusban épült vagy átalakított kastélynál, illetve organikus fejlődésen átesett kastélyparknál felmerül. Ugyancsak a rendszerváltás előtt megszülettek az első kastélyszállók, így Szirákon, Bükön vagy Seregélyesen. (Seregélyest eredetileg oktatási és üdülési központnak alakították ki, utóbb lett szálló.) Jellemzően valamelyik nagyvállalat állt a háttérben. Ez méltó hasznosítást jelentett, ahol a külső megújulást az épületbelső igényes – bár természetesen nem korhű – kialakítása és berendezése kísérte, az eredeti falfestmények restaurálásával. De egyik

hasznosítási forma sem örök érvényű. A három épület közül ma csak egy, a sziráki kastély üzemel szállóként, a büki kastély magántulajdon lett, és nem látogatható, a romló állapotú seregélyesi kastély pedig üresen áll.

A rendszerváltás után a megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyok nem oldották meg azonnal a kastélyok évtizedek óta halmozódó problémáit. Ellentétben több más kelet-közép-európai állammal, Magyarországon nem történt restitúció, így a tulajdonviszonyok meglehetősen esetlegesen alakultak. Természetesen önmagában a restitúció sem oldotta volna meg a kastélyok problémáit, hiszen a régi/új tulajdonosnak igen nagy anyagi erővel kellett volna bírnia az épület hiteles felújításához. Több kastély új magántulajdonoshoz került, funkciójában tulajdonképpen újból kastély lett, ami által

Nádasdladány, Nádasdy-kastély, a restaurált ősök csarnokának részlete (Sisa József felvétele)

azonban a nyilvános látogathatósága megszűnt. A kiemelkedő jelentőségű kastélyok egy csokra az erre a célra létrehozott Műemlékek Állami Gondnoksága nevű intézmény kezelésébe került,⁶ melynek neve később Műemlékek Nemzeti Gondnoksága lett. 2012-ben az utóbbi – a Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal együtt – beleolvadt a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központba, amivel a magyarországi műemlékvédelem ténylegesen megszűnt. 2017. január 1-jével aztán a Forster Központ is megszűnt. Jelenleg intézményesen a Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretében történik a harminc kiemelt fontosságúnak ítélt kastély és vár felújítása.⁷

A magyar kastélyépítészet legnagyobb alkotása, a fertődi (eszterházi) Esterházy-kastély és parkja valamilyen formában mindig a figyelem központjában állt.⁸ A II. világháború után nemcsak kifosztották és megromgálták, hanem dísztermeit gabonátárolásra használták. Az eljárást a gyakorlati megfontolásokon túl alighanem a megalázás kimondott/ki nem mondott szándéka is motiválta. A kastély különféle melléképületei romlásnak indultak vagy éppen eltűntek, a park elvadult. Már az 1950-es évek második felétől kezdtek a kastély helyreállításával foglalkozni, és a véget nem érőnek tűnő folyamat a mai napig tart. A menet közben felmerülő problémák okán

joggal állítható, hogy a fertődi kastély a magyar kastély-helyreállítás, sőt a magyar műemlékvédelem állapotos lova, amelyre akkor is ki kell utalásszerűen térnünk, ha elégséges hely és kompetencia a szerzőnek nem áll rendelkezésére. Maga a főépület állagában lényegében megmaradt, de belseje horribilis károsodást szenvedett. A faburkolatok, a falfestmények helyreállítása és főleg a berendezés pótlása számtalan problémát vet fel. Ez utóbbival kapcsolatos az ún. Esterházy-kincsek kérdése. A felbecsülhetetlen értékű történeti tárgyak ugyanis valamikor nem a fertődi kastélyból kerültek az Iparművészeti Múzeumba, viszont a közelmúltban oda szállították őket egy téves és felelőtlen döntés nyomán, aminek következtében sorsuk jelenleg kiszámíthatatlan.⁹ A kastélyépület külső falain végzett feltárás során megtalálták az eredeti festés maradványait, s ennek alapján a szokványos sárga homlokzat – sokak megrökönyödésére – barackszínű lett. A kastélyoknál a belső tereket illetően két eljárás szokásos: vagy megpróbálják a történeti enteriőrt vagy valami ahhoz hasonló helyreállítani, illetve rekonstruálni, vagy a termeket semleges formában, fehér falakkal hozzák rendbe, és mintegy elvonatkoztatott formában helyeznek el benne tárgyakat. Érthető módon Fertődön az előbbi valósul meg. Emellett más is történt: egy merész és a jelek szerint nem is sikertelen akció keretében a nyugati szárny helyiségeit a kortárs építészet szellemében, karakteres formában újították meg, amivel a közelmúltban a terve-

⁶ Bardi Terézia – Wisnovszkyné Hajdi Márta: Műemlékek Állami Gondnoksága. *Műemlékek Állami Gondnoksága*, Budapest, 2004.

⁷ <http://www.kastelyprogramkft.hu/> (2021.05.19.)

⁸ Vadász Erzsébet: *Magyar Versália*. Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest, 2007.

⁹ Hamvai Péter: *Visszarendezi*, <https://magyarnarancs.hu/riport/visszarendezi-89142> (2021.05.19.)

zők BigSEE-díjat nyertek.¹⁰ A fertődi kastély kísérő építmények közül a marionettszínház azért különleges, mert helyreállításához az ún. épületkutatás (németül: Bauforschung) komplex módszerét alkalmazták.¹¹ A kastélypark esetében a 19–20. század fordulóján létesített park megtartása vagy esetleg az ettől jelentősen eltérő 18. századi park rekonstruálása okozhat dilemmát.

A gödöllői kastély építészeti értéke és érzelmi jelentősége a magyarok számára alig marad el a fertődi kastélyétól.¹² A II. világháború utáni sorsa sem alakult jobban nyugat-magyarországi társánál: 1944-ben a berendezése nagyrészt elpusztult, az épületet a szovjet hadsereg használta, majd szociális otthon lett. A felújítási munkák már 1985-ben megindultak, de a több évtizedes program csak a rendszerváltás után váltott magasabb fokozatba. A terjedelmes épület külső és belső helyreállítása nem kevés szakértelemmel és anyagi áldozattal nagyrészt már megtörtént, egy része még felújítás alatt van. A főszárny berendezése az, ami kérdéseket vetett fel, és a szakértőket megosztotta. A döntés szerint nem próbálták rekonstruálni az egykori belső tereket, hanem – Erzsébet királyné (Sissi) alakját kiemelve – múzeumi

tárgyakkal próbálták felidézni az elmúlt korszakok világát, illetve a kastély egy bizonyos periódusát. Az ilyen választás azért is nehéz, vagy ha úgy tetszik, könnyű, mert bármely kastély a múltban sem képezett statikus egységet: az évtizedek-évszázadok során a berendezés állandóan változott, az élet természetes folyása szerint a helyiségek periodikusan megújultak. Számottevő rekonstruálásra a barokk színház esetében került sor, amelyet a semmiből kellett újjáteremteni.¹³ A különleges akcióhoz a fő előképet a kivételes épségben megmaradt 18. századi Český Krumlov-i kastélyszínház szolgáltatta. A gödöllői kastély felújítását annyiból is szerencsés történetnek lehet nevezni, hogy – nem utolsósorban a főváros közelsége miatt – sikerült a látogatottság és a használat szempontjából is új életet lehelni bele.

A 18. század Magyarországon (is) a nagy kastélyépítések korszaka volt, úgyhogy két további példánkat ugyancsak ebből az évszázadból merítjük. Az egyik az edelényi L’Huillier-kastély, amely a legnagyobbak és legjelentősebbek közé tartozik az országban. Itt a kivételesen gazdag – és kivételesen lepusztult állapotú – falképálmány helyreállítása jelentette a nagy kihívást, amelyet igen nagy ráfordítással, sokéves munkával is igényesen oldottak meg.¹⁴ A kastélyt ehhez képest szerényen és visszafogottan rendezték be, ami által – igen helyesen – hagyták a freskókat teljes pompájukban érvényesülni. A másik esetben, a hatvani Grassalkovich-kastélynál nem létez-

¹⁰ https://www.octogon.hu/epiteszet/bigsee-dijas-a-fertodi-esterhazy-kastely-nyugati-szarnyanak-rekonstrukcioja/?utm_source=hirlevel-2021035&utm_medium=email&utm_campaign=octogon-hirlevel (2021.05.19.)

¹¹ Krähling János – Halmos Balázs – Fekete J. Csaba: A fertődi marionettszínház új értelmezése – az épületkutatás („Bauforschung”) és alakhű felmérés mint kutatás módszer alkalmazásaival. *Építés – Építészettudomány* XXXIV. 2006. 1–2. sz. 5–55.

¹² Varga Kálmán: *A gödöllői kastély évszázadai*. Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest, 2000.

¹³ http://www.kiralykastely.hu/oldal.11.barrokk_sz%C3%ADnh%C3%A1z (2021.05.19.)

¹⁴ <https://edeleny-kastely.hu/> (2021.04.15.)

tek hasonló falképek, itt a fehérre festett termekben Vadászati Múzeumot rendeztek be. A vadászat egykor a kastélyélet egyik legfontosabb eleme, mondhatni, a kastély létezésének egyik értelme volt, aminek a felidézése egy ilyen épület falai közt igen szerencsés gondolat volt.

A 19. századi kastélyok közül is már jó néhány megújult. A legfrissebb hír, hogy a klasszicista bajnai Sándor-kastély, amelynek végéhez közeledő helyreállításánál az ún. faldiagnosztika módszerét használták, és melynek antikizáló falképeit régi szépségükben visszaállítják, ICOMOS-díjat nyert.¹⁵

Két további kastély helyreállításának történetét, melyet a jelen sorok írójának módja volt személyesen vé-

gigkövetni, némileg részletesebben tárgyaljuk. A dégi Festetics-kastély 1810–15-ben épült Pollack Mihály tervei szerint.¹⁶ Az ország egyik legnagyobb klasszicista kastélyának bútorzatát 1944–45 fordulóján a német katonák elszállították. A németek elmenekülése után az épületet szovjet katonai alakulat vette birtokba; a tükrös dísztermet istállónak használták, iratokkal és könyvekkel fűtötték. Végeredményben a kastély teljes tartalma elveszett. Az iratok esetében különösen nagy veszteség, hogy a családi dokumentumokon kívül a jelek szerint megsemmisült az igen gazdag szabadkőműves-levéltár is, amelyet még 1805-ben, a mozgalom betiltása után Festetics Antal helyezett el az épületben. (Szerencsére az iratokat vagyok azok egy

¹⁵ https://www.octogon.hu/epiteszet/az-orog-ulovas-visszater/?utm_source=hirlevel-2021043&utm_medium=email&utm_campaign=octogon-hirlevel (2021.04.22.)

¹⁶ Sisa József: *A dégi Festetics-kastély*. Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest, 2005.

Nádasdladány, Nadasdy-kastély (Sisa József felvétele)

részét még a második világháború előtt lemásolták, a másolatokat ma az országos levéltárban őrzik.) Amikor 1946-ban a megrongált és kifosztott kastélyt a Földművelésügyi Minisztérium üdülő céljára megkapta, a következőt rögzíthették: „A kastély állapot birtokbavételkor ajtó, ajtótok, ablak ablaktok hiány. Tetősérülés, W.C-k, fürdőszobák teljesen használhatatlan állapotban. Két szoba mennyezete leszakadva lényegileg csak a falak maradtak, erősen megrongált állapotban. Az összes helyiség száma mellékhelyiségekkel együtt 53, szoba 38, mellékhelyiség 15.”¹⁷ Az épületet a minisztérium valamilyen szinten helyreállította, használhatóvá tette. 1950-ben az egykori kastélyt a görög polgárháború után Magyarországra menekült görög gyermekek otthonának rendezték be, majd 1954-ben magyar gyermekek otthona lett. A gyermekotthoni használathoz igazodva ajtókat falaztak be és újakat nyitottak, ezáltal megszüntetve az enfilade-ot, vagyis az egymásba nyíló teremsort. Volt, ahol új falat is felhúztak. A helyiségeket háló- és tanteremnek használták, a tükreitől megfosztott díszterem ebédlő lett.

Az épület helyreállítását az 1956-os forradalom után kezdték meg. 1958–1960-ban Borsos László vezetésével az épületet általános jelleggel helyreállították. A némi átalakításon átesett homlokzaton a parkra néző portikusz oszlopközeiből a sűrű üvegosztó léceket eltávolították, a kőtagozatokról a mész és az olajfestés maradványait lekaparták. Az épületbelsőben a szorosan vett restaurálás a díszteremre összpontosult. Itt a műmárvány burkolatot, a stukkódí-

szeket és a festett díszeket helyreállították, a hajópadló helyett mintás parkettát készítettek. 1971–72-ben a székesfehérvári megyeháza felújításakor leszerelt csillárokat Dégre szállították, közülük egyet a díszteremben helyeztek el. Az 1980-as évek közepén, második felében az épület külsejét is felújították.

1995-ben a gyermekotthon a kastélyban megszűnt, 2001-ben az üres épület és a park belső részének vagyongazdálkodási jogát a Műemlékek Állami Gondnoksága vette át. Az élet azonban nem szűnt meg benne. Rendszeresen kiállításoknak adott otthont, olyan jeles képzőművészek állították ki munkáikat, mint Kokas Ignác vagy Fehér László. A dísztermet hangversenyekre használták, amire kiváló akusztikája különösen alkalmas volt. Vagyis a berendezés nélküli kastély félig-meddig informálisan a község, sőt a tágabb környezet kulturális központjává lett.

Az évtized második felében hozzáláttak a kastély belsejének kutatásához és valamilyen szintű felújításához, továbbá a belső terek berendezéséhez és hasznosításához. Nem tette a szakemberek munkáját könnyebbé, hogy nem álltak rendelkezésre az épület belsejéről a második világháború előtti állapotot ábrázoló képek, mindössze az eredeti alaprajzok és a régi leltárak adtak fogalmat a terek egykori elrendezéséről és funkciójáról. Fontos beavatkozásként a főszárnyban a földszinti termeket összenyitották, helyreállítva ezzel az valamikori enfilade vizuális élményét. Ezt a minimalista, de hatásos változtatást anélkül oldották meg, hogy ténylegesen ajtókereteket, illetve ajtókat is beillesztettek volna. A falakat egységesen fehérre festették. Viszont elvégezték a – több-

¹⁷ Sisa 2005. 98–99.

ségében az 1920-as évekből származó – díszítőfestés szondázó kutatását.¹⁸ A termeket nem rendezték be teljesen, hanem múzeumszerűen kisebb egységeket alakítottak ki bennük. Köztük helyet kapott stílszerű bútorgarnitúra, a kastély múltját felidéző szabadkőműves-szoba és az épület történetét bemutató tablókiallítás. A díszteremben és néhány más helyiségben – nyilván a klasszicizmus szellemét felidézendő – antik szobrok gipszmásolatát helyezték el. 2018. április 3-án a Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretében megtartották a dégi Festetics-kastély turisztikai célú fejlesztésének alapkövetelési ünnepségét.¹⁹

A másik példa a nádasdladányi kastély, amelyről e tanulmány bevezetőjében már szó esett. 1993-ban első kastélyként került a Műemlékek Állami Gondnoksága vagyongazdálkodásába, és elkészült az épület helyreállításának programja.²⁰ A legsürgetőbb feladatok közé tartozott a rongált és hiányos tetőzet felújítása. Az 1996–98-ban lezajlott helyreállításához Németországból származó természetes palát használtak, s a munkák során a főbejárattól balra található sarokbástya hegyes sisakját is pótolták. A következő években előbb a hátsó, majd a főhomlokzat újult meg. A legújabb fejlemény, hogy rekonstruálták a hátsó homlokzathoz illeszkedő, a két világháború közt elbontott télikertet.

Az épület belsejében az ősök csarnoka és a könyvtárterem díszes asz-

talosmunkájának gombafertőzöttsége jelentette a legnagyobb problémát és elsődleges tennivalót. Eleinte felmerült, hogy meg kell semmisíteni és újra kell faragni – az utóbbi megvalósíthatósága sokakban komoly kétségeket ébresztett. Végül szelídebb eljárás mellett döntöttek: a díszes asztalosmunkát szétszedték, gombamentesítették, részben pótolták, és úgy helyezték vissza. (A munkát a Bajorországi Műemlékvédelmi hivatal 98 000 márkával támogatta.) Az ősök csarnokának hiányzó képeit elvileg vissza lehetett volna szállítani a Nemzeti Múzeumból, de erre nem került sor. Helyette a régi képek poszterszerű másolatát helyezték el a falakon az erre a célra kialakított keretépítményben. A dégi kastélyhoz hasonlóan a nádasdladányi kastély bútorai is elpusztultak, elkallódtak. A különbség az, hogy ez utóbbi épület esetében számos fénykép maradt fenn a régi állapotról. Ha azt nem is lehet hitelesen visszaállítani, a Kastélyok korhű berendezése nevű program keretében – amelynek koncepciója a historizmus bútor- és enteriőrművészetének bemutatása – a berendezés nagyrészt megtörtént, ami jellegében mégis felidézi a termék egykori világát. 2018. április 3-án a Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretében sor került a nádasdladányi Nádasdy-kastély turisztikai célú fejlesztésének alapkövetelési ünnepségére.²¹

A magyarországi kastélyok forgandó sorsa még messze nem zárult le. A szóban forgó épületek száma sok száz. A jövő méhében rejlik, mi történik velük.

¹⁸ Maracsó Izabella – Egriné Fodor Edina: A szondázó falképkutatás eredményei a dégi Festetics-kastélyban. *Műemlékvédelem* LIII. 2009. 1–2. sz. 40–48.

¹⁹ <http://nkv.hu/helyszinek/festetics-kastely/> (2021.04.15.)

²⁰ Sisa 2004. 88–97.

²¹ <http://nkv.hu/helyszinek/nadasdy-kastely/> (2021.04.15.)